

De Toorts

Warm en koud

IVN Zuid-Kennemerland

Nummer 116

Juni 2022

OVER DE TOORTS EN IVN ZUID-KENNEMERLAND

De Toorts is het blad van IVN Zuid-Kennemerland. Leden en donateurs ontvangen drie keer per jaar De Toorts. Leden ontvangen daarnaast het kwartaalblad 'Mens en Natuur' van IVN Nederland.

IVN, Instituut voor Natuureducatie en Duurzaamheid, is een vereniging van vrijwilligers die wil bijdragen aan een duurzame samenleving door mensen te betrekken bij natuur, milieu en landschap. Zo'n 20.000 ervaren vrijwilligers zetten zich actief in met educatie en voorlichtingsactiviteiten. Verspreid over Nederland heeft het IVN ruim 170 afdelingen.

Lid of donateur

IVN-leden zijn per definitie actief binnen de afdeling. Zij hoeven geen natuurgids te zijn, er zijn voldoende andere activiteiten waarbij mensen nodig zijn.

Mensen die het werk van het IVN een warm hart toedragen maar niet actief willen zijn, kunnen de afdeling financieel steunen. Er kunnen niet genoeg donateurs zijn! Mede door hun steun kunnen wij een groot publiek betrekken bij onze gratis educatieve activiteiten. De jaarbijdrage is voor leden minimaal €24 en voor donateurs minimaal €15.

Bestuur

Wim Swinkels (voorzitter): ivnzk.bestuur@gmail.com / 06.52788835

Peter Blondel (penningmeester, ledenadministratie):

ivnzk.penningmeester@gmail.com

Martin Ettema (algemeen bestuurslid)

Juno Rouwenhorst (bestuurslid)

Bank: NL89TRIO 0198308728 (Triodos bank) t.n.v. IVN Zuid-Kennemerland te Haarlem

Werkgroepen

Amfibieën, Vissen en Reptielen John de Jonge, Ellie Wormgoor, amfibienvelsen@gmail.com

Cursussen Arend Reinink, areinink1@gmail.com

Duurzame Leefomgeving en wijkvergroening

Wim Swinkels (waarnemend), ivnzk.duurzaam@gmail.com

Excursies (op aanvraag) Harry Lips (waarnemend),

ivnzk.excursies@gmail.com

Excursieplanner Gerard van Dijk, ivnzk.excursieplanning@gmail.com

Haarlemmermeer Anneke Wegman, ivnhaarlemmermeer@gmail.com

Kinderen Hans Smits, 023.5848789, ivnzk.kinderen@gmail.com

Ledenadministratie ivnzk leden@gmail.com

Mediacontacten Ronald Cassee, ivnzk.publiciteit@gmail.com

Natuurinformatiecentrum Schalkwijk Therese van Groeningen,

023.5450082, theresevangroeningen@planet.nl

Natuurkoffer Ans Boogers, ivnzk.natuurkoffer@gmail.com

Natuurwerkgroep Marc van Schie, 023.5351239,

marcmargriet@hetnet.nl

Tekenen in de natuur Jan Saveur, jansaveur@gmail.com

De Toorts Femke van den Berg, ivnzk.toorts@gmail.com

De Toortsdistributie Hennie Terpstra, 06.41388789,

terpstra.hennie@gmail.com

Verreikers voor excursies Ok Overbeek, 06.31305324

Webbeheer Jan-Willem Doornenbal, Ok Overbeek,

ivnzk.webbeheer@gmail.com

www.ivn.nl/zuidkennemerland

In dit nummer

Redactioneel	3
Boek Vogelaars	3
Themapodcast Visserspad	3
Van het bestuur	4
Algemene ledenvergadering	4
Zandhagedissen	5
Composthoop	6
Vergroenen schoolpleinen	7
Tegelwippen	8 - 9
Microklimaat Kennemerduinen	10
Mijn favoriete plek	11
Paardenbloem	12
Kennemer Vogeldag	12
IVN meer betrokken bij klimaat	13
Plaagsoorten in de regio	14
Uitgelicht: Groen om te doen	15
Puzzel 116	15

Colofon

De Toorts nummer 116, juni 2022, thema 'Warm en koud'.

Gastbijdragen van: Berna van Baarsen, Yneke Bettink, Ronald Cassee, Jan-Willem Doornenbal, Hans Moolenaar, Ok Overbeek, Jan Saveur, Wim Swinkels, Hennie Terpstra en Dik Vonk.

Redactie: Femke van den Berg, Jany van Dijk, Loes van der Heijden en Margo Slot. De redactie heeft het recht om bijdragen te redigeren of te weigeren.

Foto cover: Koudbloedige imago paardenbijter op zomerse vlinderstruik. *Hans Smits*

Druk: Editoo Arnhem (editoo.nl); op papier 'Helo', met FSC-keurmerk. De volgende Toorts met thema 'Water' verschijnt in november 2022.

Kopij graag uiterlijk 10 september digitaal aanleveren via ivnzk.toorts@gmail.com

REDACTIONEEL

Met het thema 'Warm en koud' blijken we uiterst actueel te zijn. Hevige plensbuien en hittestress zullen steeds vaker voorkomen door klimaatverandering. In de lokale media is veel aandacht besteed aan het NK Tegelwippen. En dat is nodig. Door stenen eruit te halen en planten erin, wordt het water minder snel afgevoerd en komen straten minder snel blank te staan. Ook zorgt een groene omgeving voor vermindering van warmte. In deze Toorts wordt een aantal scholen en gemeenten besproken die zich met vergroening bezighouden.

De aansluiting van IVN-ZK bij de Klimaatcoalitie Haarlem zorgt voor meer betrokkenheid vanuit IVN bij actuele thema's. Jan-Willem Doornenbal is de initiatiefnemer en heeft een artikel hierover geschreven.

Het thema van deze Toorts bleek voor de fotografen niet zo eenvoudige te zijn. Er werden winterse taferelen ingestuurd maar dat past niet zo goed op de voorpagina in juni. De foto die op de voorkant prijkt, heeft wellicht een toelichting nodig. Het is een koudbloedige libel, de paardenbijter, zittend op een zomerse vlinderstruik.

Deze keer geen Straatje Om van Marisca van der Eem. Volgende keer is ze weer van de partij. We hopen met de nieuwe rubriek "Mijn favoriete plek" een afwisselende serie te maken, waar IVN'ers hun favoriete stukje natuur met ons delen. Hennie Terpstra heeft de spits afgebeten en Karin de Jager wil in het voorjaar eraan meewerken. Laat het de redactie weten als je in het najaar wil vertellen over jouw geliefde plek in de natuur.

We hebben weer met veel plezier gewerkt aan deze Toorts en willen iedereen bedanken voor hun medewerking.

Tekst: Femke van den Berg

THEMA NOVEMBER

Stuur foto's, ideeën en kopij met het thema 'Water' op naar: ivnzk.toorts@gmail.com

BOEK: VOGELAARS (NOOIT) UITGEVOGELD

Dit boek is het resultaat van een iets uit de hand gelopen onderzoek naar

vogelaars. Het doel is om iedereen te laten zien hoe leuk vogels kijken is. Meer dan duizend vogelaars hebben hieraan meegedaan. Aan bod komen vragen als: Hoe beginnen vogelaars? Wat doen ze? Waarom? Van welke verenigingen zijn ze lid? Wat zijn de lievelingsvogels?

De uitkomsten zijn in het boek verwerkt tot grafieken, infographics en citaten. Hiermee wordt het ware vogelaarsbeeld verbeeld. Ook letterlijk met foto's van alle deelnemers.

Meer informatie over het boek en bestellen kan op www.fogol.nl of via de plaatselijke boekhandel.

Debby Doodeman is de schrijver van dit boek en oprichter van het bedrijf Fogol. Ze organiseert excursies en

THEMAPODCAST VISSERSPAD

In april is een podcast gemaakt over het Visserspad. De podcast is te vinden onder de naam Tierelier en is een wekelijkse podcast, waarbij nieuws en thema's elkaar afwisselen. Het is de natuurpodcast van Zuid-Kennemerland en is een samenwerking met de Zandvoortpodcast, Nationaal Park Zuid-Kennemerland en de Amsterdamse Waterleidingduinen.

De uitvoering van Tierelier vindt plaats onder redactie van IVN Zuid-Kennemerland. De samenwerkende partners nemen actief deel aan het aanleveren van nieuws en thema's.

Thema-episodes bestaan uit interviews al dan niet gecombineerd met natuuroptochten ter plaatse en zijn niet tijdgebonden (kunnen natuurlijk wel seizoensgebonden zijn). Nieuws-episodes bevatten verdiepende interviews over evenementen, excursies of andere natuur gerelateerde gebeurtenissen. Nieuwsepisodes kunnen één of meer locatie-interviews bevatten en zijn tijdsgebonden.

Productie van podcast over Visserspad.

Ok Overbeek heeft een aparte pagina gemaakt waarop de episodes direct vanaf de IVN-ZK site te beluisteren zijn. Ook is de podcast benaderbaar via onze site middels een link naar Spotify. Het installeren van Spotify is niet nodig!

Wensen kunnen altijd worden ingediend via ivnzk.publiciteit@gmail.com.

*Tekst: Ronald Cassee
Foto: Peter Blondel*

VAN HET BESTUUR

Het zal niemand ontgaan zijn dat we na de Corona periode weer volop actief zijn geworden, met regelmatige publieksexcursies, een succesvolle Stinsenplantendag in Thijssse's Hof en een goed georganiseerde en druk bezochte Kennemer Vogeldag in samenwerking met de Vogelwerkgroep, Vereniging Behoud de Hekslootpolder en de Stichting Duurzaam Natuurbeheer Landje van Gruijters.

De werkgroep Media zorgt voor communicatie in lokale bladen, social media (www.facebook.com/ivnzk en Instagram) en lokale omroepen en produceert ook podcasts samen met de Amsterdamse Waterleidingduinen en het Nationaal Park Zuid-Kennemerland. We zien ook dat onze nieuwe Natuurgidsen op diverse plaatsen zijn begonnen het geleerde in praktijk te brengen. Als bestuur zijn we blij dat Juno Rouwenhorst sinds de Algemene Leden Vergadering formeel bij het bestuursteam hoort.

Er is altijd meer te doen. Zo kunnen de werkgroepen Excursies, De Toorts en Webbeheer op het ogenblik versterking gebruiken. Verder is er altijd behoefte aan gidsen voor kinderactiviteiten en we krijgen verzoeken voor wandelgidsen voor bepaalde doelgroepen.

Het IVN Zuid-Kennemerland is vertegenwoordigd in het Platform Groen dat de gemeente Haarlem adviseert over het groenbeleid en de ecologische plannen. We zoeken nog mensen die daar over willen meedenken. Mocht je op wat voor manier dan ook ergens aan mee willen doen, neem dan contact op met een van de werkgroepen die je vindt in deze Toorts of met het bestuur.

*Namens het bestuur,
Wim Swinkels*

Uitleg kinderstempelkaart Vogeldag.
Foto: Lida Zaremba

WEER EEN ALGEMENE LEDENVERGADERING

Op 22 maart konden we weer zonder Covid beperkingen ervaringen uitwisselen en plannen maken in onze jaarlijkse Algemene ledenvergadering (ALV). Afgelopen jaar hebben veel werkgroepen ondanks alles de nodige activiteiten ontplooid. Zo wist de Excursiewerkgroep toch nog een aantal excursies te organiseren en de Natuur Gidsen opleiding zorgde voor de geslaagde afronding. Een paar werkgroepen gaven tijdens de ALV een presentatie zoals Mediawerkgroep, Kinderwerkgroep, De Toorts, Natuurkoffer en de Vogeldag. Jaarverslagen van alle werkgroepen zijn na te lezen op de website: Jaarverslag IVNZK 2021

Afgelopen jaar heeft de werkgroep Amfibieën, Vissen en Reptielen uit Velsen onze gelederen versterkt en als inhoudelijke bijdrage aan de avond gaven de coördinatoren van deze werkgroep een geanimeerde presentatie, compleet met audiovisuele quiz, over 'Amfibieën op de versiertoe'.

Ook het bestuur heeft niet stilgezeten. De kascommissie was tevreden en het werk van penningmeester Peter Blondel werd unaniem goedgekeurd. Omdat het bestuur aangaf dat er altijd te praten valt over financiering van initiatieven kwamen er voorstellen voor praktische aanschaffen ter ondersteuning van diverse activiteiten.

Van het bestuur trad Petra Bürmann af als secretaris. Martin Ettema werd herkozen als bestuurslid en we zijn blij dat we Juno Rouwenhorst kunnen verwelkomen als nieuwe versterking van het bestuur.

Petra Bürmann zwaait af als secretaris. Foto: Thérèse van Groeningen

Na afloop konden we elkaar traditiegetrouw weer spreken met een gezellig drankje in de karakteristieke Remonstrantse Kerk waar de bijeenkomst werd gehouden.

Tekst: Wim Swinkels

REDACTIELEDEN GEZOCHT

Ons team bestaat momenteel uit vier redactieleden. We kunnen wel wat extra handjes gebruiken om dit mooie blad te laten blijven verschijnen. Denk hierbij aan interviews afnemen, artikelen schrijven en/of artikelen redigeren. Heb je affiniteit met taal en wil je drie keer per jaar meewerken aan De Toorts? Loop je warm hiervoor? Wil je meer weten? We ontvangen graag jouw reactie via ivnzk.toorts@gmail.com.

ZANDHAGEDISSEN

Op een zonnige dag eind april heb ik met Ok Overbeek afgesproken om zandhagedissen te gaan spotten. Hij weet veel van reptielen. De reptielenliefde van Ok ontstond toen hij op zijn veertiende 's zomers met een vriendje duinhagedissen ging vangen voor hun terrarium. In het najaar brachten ze de dieren weer terug, zodat ze aan hun winterslaap konden beginnen. Vroeger kon dat allemaal. Tegenwoordig is de zandhagedis een beschermde inheemse soort en heeft het de status van kwetsbaar op de rode lijst reptielen.

Vrouwje goed verstopt.

Prachtig groen mannetje.

Terwijl ik me afvraag waar ik moet zoeken, legt Ok uit dat de grond een beetje warm moet zijn, maar niet te warm. Wanneer de temperatuur boven de 25 graden Celsius uitkomt zoekt de zandhagedis, ook wel duinhagedis genoemd, de beschutting op. De zandhagedissen liggen vaak dichtbij of in het struweel waar ze kunnen wegduiken voor gevaar. Ze houden niet van wind en vochtige grond en je ziet ze vaak liggen op een stukje hout in de zon. In mei/juni is de paartijd. De mannetjes krijgen dan hun felgroene kleur om indruk te maken op de vrouwtjes. De vrouwtjes zijn helemaal bruin, een goede schutkleur waardoor je ze moeilijk kunt zien.

Na deze uitleg lopen we langs het Wed met allerlei kleine paadjes waar je de

zandhagedissen kunt vinden, vooral langs de randen van het pad. Ok heeft van andere tellers gehoord dat ze nog maar weinig zandhagedissen hebben gezien wat verklaard wordt door de koude nachten. We speuren verder. We zien paddenpootjes in het zand, de padden lopen hier 's nachts lekker veilig in het donker. Plotseling zie ik een mannetje op een houten stronk in de zon liggen. Het mannetje poseert gewillig. We maken gelijk foto's. Een nachtegaal zingt op de achtergrond en dat is bijzonder aangezien de mannetjes slechts één tot anderhalve maand zingen om vrouwtjes aan te trekken. Even later zien we dezelfde nachtegaal hoog in een esdoorn zitten.

Terwijl we de grond blijven afspeuren geeft Ok meer uitleg over de zandha-

Klaar voor de paartijd.

gedis. De zandhagedis leeft van kleine insecten zoals kevers en sprinkhanen. Voor het leggen van de eitjes zoeken vrouwtjes zonnige onbegroeide zanderige plekken op. Het vrouwtje graaft een holletje van vijf tot tien centimeter diep en legt de eitjes. De eitjes worden daarna uitgebroed door de zon. Nadat de jonge zandhagedisjes uit het ei gekomen zijn, zijn ze meteen zelfstandig. Ok ziet nog een vrouwtje helemaal verscholen onder de sprietten van het helmgras. Volgens Ok is ze drie à vier jaar oud.

We speuren nog even verder en zien nog een mannetje en een vrouwtje. Vier zandhagedissen in een uurtje speuren is zeker geen slechte score.

Wie het leuk lijkt, kan met Ok aan een zandhagedissen excursie meedoen en ook op Internet zijn diverse zandhagedissen wandelroutes te vinden.

Tekst en foto's: Loes van der Heijden

COMPOSTHOOP

Dampend in een donkere hoek van de tuin ligt een vormeloze hoop. Daar verzamelt Yneke Bettink alles wat omgezet kan worden tot nieuwe vruchtbaarheid.

Uit verschillende organische materialen en op verschillende manieren kan compost worden gevormd. Van een hoop tuinafval of blad tot een 'bokashi' emmertje in huis waarin etensresten anaeroob worden gefermenteerd tot een half-compost die begraven in de tuin verder wordt omgezet. Meer informatie staat op www.bokashi.nl. De uiteindelijk gevormde compost bestaat uit humeus materiaal dat vocht goed vasthoudt en voedingsstoffen afgeeft voor het plantenleven.

Cyclus

Hoe maak je een goede composthoop? Idealiter is alle toegevoegde materiaal vers en fijngemaakt en is houtgewas verhakseld. Vanaf februari begint de opbouw met 80% vers en 20% droog materiaal, zoals takjes. Er wordt ook wat water en aarde toegevoegd. Een combinatie van de druk, de samenstelling van materiaal en het afbraakproces van organisch materiaal door schimmels en bacteriën kan de temperatuur vervolgens doen oplopen tot wel 60 graden in de zogenaam-

de 'vuurfase'. Na twee weken moet de hoop dan omgezet worden, dit is de 'lucht en licht fase'. In de biologisch dynamische landbouw worden dan ook preparaten zoals koeienpoep en duizendblad ingezet om mineralen en sporenelementen toe te voegen. Hierop volgt een rustfase en een fase waarin soms water wordt gegeven aan de composthoop. Bij de uiteindelijke verspreiding van de compost in de herfst worden de grofste delen aan zware gewassen zoals kool gegeven en is het fijnste materiaal een uitstekende potgrond.

Composthoop Thijsses Hof. Foto: Margo Slot

Engerling van neushoornkever. Foto: Dik Vonk

Leefplek

Yneke beschrijft de hiervoor genoemde 'vuurfase' als: "Het weer vrijkomen van de ingeblikte zonnewarmte in het chlorofyl". Bij de hoge temperatuur wordt het materiaal als het ware gepasteuriseerd en gaat ook het dierenleven dood. Om deze warme kern heen, neemt de temperatuur af al naar gelang de afstand tot de kern. In een composthoop varieert niet alleen de warmte, maar ook de samenstelling van materiaal en vochtigheid. In een composthoop vinden dieren, bacteriën en schimmels afhankelijk van temperatuur, vochtigheid en materiaal de voor hen optimale leefplek. De composthoop wemelt van de beesten, waaronder kleine insecten, oorwormen, pissebedden, duizendpoten en ga zo maar door. Op een goed moment zijn onderin de composthoop van Thijsses Hof door Dik Vonk de larven van de neushoornkever ontdekt, die profiteren van de warmte en het rotte hout. Het is dus zaak om bij het afvoeren van een composthoop te letten op (larven van) bijzondere dieren.

Koop geen turf

Als je voor je planten in tuin, huis of op je balkon compost of potgrond aanschaft, let dan op de samenstelling hiervan. Heel veel van deze producten bevatten namelijk turf, afkomstig van veengebieden die hiervoor afgegraven worden. De keuze 'biologisch' is zeker geen garantie voor materiaal zonder turf! Voor het behoud en de groei van de veengebieden belangrijke natuurgebieden en CO₂ opvang is een goede keuze van je compost en aarde essentieel. Meer informatie vind je bijvoorbeeld op de site www.turfvrij.nl.

Meer informatie over composteren vind je onder andere in publicaties van het IVN over diervriendelijk (moes)tuintieren.

Tekst: Margo Slot met medewerking van Yneke Bettink

Vier stadia van bladcompost. Foto: Margo Slot

VERGROENEN SCHOOLPLEINEN

Bij flinke plensbuien op verharde oppervlaktes zoals schoolpleinen kan wateroverlast ontstaan. Het versteende oppervlak kan groener worden ingericht zodat er een spons wordt gecreëerd die het water een tijdje vasthoudt. Groene schoolpleinen zijn hier een mooi voorbeeld van.

Steeds meer scholen in de regio ontdekken de waarde en het plezier van een groen schoolplein. Door in de natuur te spelen ervaren kinderen dat je plezier kunt beleven aan natuur: dode takken om mee te bouwen, kastanjes om mee te knutselen en water en zand om mee te kleien. Maar een groen schoolplein heeft nog meer voordelen, zo zijn er veel onderdelen van een groen schoolplein die zorgen voor een waterproof omgeving dat beter bestand is tegen de toenemende heftige regenbuien. In dit artikel worden twee scholen met een groen schoolplein besproken.

Lekker ravotten. Foto: Jany van Dijk

Velsen

Een voorbeeld van zo'n school is de Dalton Brederode School in gemeente Velsen. Michiel, een IVN'er en tevens schoolouder, heeft vorig jaar in samenwerking met ouders, kinderen en een hovenier het initiatief voor het project 'Schoolplein vergroenen' opgestart. "De ouders hebben samen met een leerkracht het initiatief genomen om ons plein leuker te maken voor de kinderen. Het speelplezier en lekker kunnen ravotten en rondscharrelen in het groen, was uitgangspunt. Daarom hebben we boomstammen in stukken gezaagd en neergelegd, verstoppertjes gemaakt en een buitenklas aange-

legd. Dit jaar staat vooral in het teken van het plaatsen van nog meer struiken en plantjes en we willen vooral veel wilde bloemen zaaien. Daarnaast leggen we voor elke klas één moestuintje aan, die de leerkracht samen met de kinderen en ouders gaat verzorgen. Hiervoor zijn uren in het lesrooster

Wat vind je van dit schoolplein?

Bron: <https://scholenopdekaart.nl/basisscholen/zwaanshoek/4643/de-zwanebloem/>

Veel verstoppertjes. Foto: Jany van Dijk

opgenomen. Op dit schoolplein mogen kinderen tot 12 jaar spelen tot negen uur 's avonds en daar wordt veel gebruik van gemaakt." De gemeentelijke coördinator van Velsen vertelt dat het vergroenen van schoolpleinen in Velsen op stoom begint te komen. Veel andere scholen zijn er nu ook mee gestart.

Zwaanshoek

In Haarlemmermeer heeft NMCX Centrum voor Duurzaamheid het programma De Groene Kapstok ontwikkeld om scholen te helpen met het vergroenen van hun schoolpleinen. Op

de site groenestok.nl kunnen scholen terecht voor informatie over bijvoorbeeld tegels wippen op het schoolplein of zelfs het schoolplein helemaal vergroenen.

Een van die scholen is De Zwanebloem in Zwaanshoek. Op hun website

Buitenles op IKC Zwanebloem.

Bron: <https://scholenopdekaart.nl/basisscholen/zwaanshoek/4643/de-zwanebloem/>

te staat te lezen: "Groen, groen en nog meer groen, overal om ons heen. Het uitgestrekte speelveld, ons 'bos' op het achterplein, de ruime tuin om de school, onze schooltuintjes en ons buitenlokaal (zitkuil) omgeven door groen. Hier kunnen kinderen met plezier rondstruinen, ravotten en natuurlijk wijzer worden." Als je langs deze school wandelt of fietst, hoor en zie je overal vrolijke kinderen die bezig zijn met spelletjes of gewoon een beetje rondhangen op hun groene speelplekken.

Tekst: Jany van Dijk

TEGELWIPPEN

Het weer in Nederland wordt steeds extremer. Hevige regenbuien en lange periodes van hitte en droogte volgen elkaar op. Daarbij krijgen we steeds vaker te maken met problemen als hittestress en wateroverlast, omdat onze leefomgeving sterk is versteend. Al die stenen verkoelen niet op een hete dag en laten geen water door wanneer het regent. Dat regenwater kan dan het riool overbelasten of je kelder inlopen. Meer groen gaat dit alles tegen.

Een van de maatregelen van de overheid om die versteende leefomgeving tegen te gaan, is het Nationaal Kampioenschap Tegelwippen. Bedoeling is dat gemeenten hun inwoners stimuleren meer groen aan te brengen in de leefomgeving. In 2022 wint de deelnemende gemeente met de meeste gewipte tegels wint de Gouden Tegel.

Bijna alle gemeenten in Zuid-Kennemerland doen mee met deze wedstrijd. Behalve het wippen van tegels in de straat zijn er ook andere mogelijkheden om onze omgeving te verduurzamen. Zo kun je parkeerplaatsen aanleggen die waterdoorlatend zijn. De deels open tegels laten regenwater door via de beplante delen. Als je het juiste gras gebruikt, hoeft je maar één keer per jaar te maaien. In dit artikel brengen we een aantal projecten onder de aandacht, maar er zijn er veel en veel meer!

Thuisdienst tegels ophalen. Bron <https://haarlemmermeerwaterproof.nl>

Haarlemmermeer

Anneke van Gijzen is projectleider van Haarlemmermeer Waterproof, waar het Haarlemmermeers Kampioenschap Tegelwippen, oftewel het HaKa, deel van uit maakt. "Samen willen we de sponswerking van Haarlemmermeer vergroten en daarmee voorkomen dat straten of kelders onderlopen bij heftige regenbuien. In Haarlemmermeer wordt de Tegelwip campagne niet georganiseerd door de gemeente maar door NMCX Centrum voor Duurzaamheid. Er zijn prijzen zoals regentonnen en tuincadeaubonnen te winnen. We kijken naar het percentage

van de tuin waar tegels zijn gewipt, dus niet naar het exacte aantal tegels. Zo kunnen ook mensen met een kleine tuin of stoep hieraan meedoen. Via de 'Tegelservice' worden op vastgestelde dagen bij de deelnemers thuis de tegels opgehaald."

Haarlem

Een van de minst groene gemeenten in Nederland is Haarlem, maar men is bezig met een inhaalcampagne om groener te worden. Haarlem heeft het probleem dat 70% van de oppervlakte in handen is van particuliere instellingen. Daarom heeft de gemeente subsidie beschikbaar gesteld voor initiatieven van instellingen en particulieren om hun terreinen te vergroenen. Er wordt daarnaast van alles vanuit de gemeente georganiseerd, zoals de 'Tegelwipcampagne': bewoners kunnen gedurende twee actiedagen tegels inleveren in ruil voor insectvriendelijke plantjes.

Stan heeft samen met zijn zoon Toon in hartje Haarlem tegels gewipt en een geveltuintje aangelegd. Hij slaat hiermee twee vliegen in een klap: er was sprake van overlast van passerende mensen die op hun vensterbank gingen blowen of fietsen ertegenaan plaatsten. Passerende mensen reageerden heel positief. Stan en Toon hebben uitleg kunnen geven over hun tuintje en de burens zijn aangestoken om ook zoiets aan te leggen.

Wel groen, weinig onderhoud. Bron: <https://nk-tegelwippen.nl>

Van saaie stenen naar groen geveltuintje. Foto: Jany van Dijk

Passanten reageren positief! Foto: Jany van Dijk

Een tip voor de gemeente van Stan: "Zet een kernachtiger boodschap op de website waarin duidelijk wordt dat de gemeente het goedkeurt als je tegels wipt! Benader bijvoorbeeld buurtapps dat straten zo mogen worden opgeleukt. En de periode dat er gratis tuinaarde kan worden opgehaald bij Spaarnelanden zou veel langer moeten!" Toon vertelt dat op zijn school De Ark door ouders en leerkrachten aan een nieuw, groen schoolplein wordt gewerkt. Veel ouders voelen zich betrokken en leveren een financiële bijdrage.

Velsen

Als een inwoner van gemeente Velsen zonnepanelen plaatst, het huis isoleert of bijvoorbeeld overstapt naar een duurzame warmtebron, dan plaatst de gemeente één extra boom op een openbare plek. Zo koppelt de gemeentelijke energietransitie aan vergroenen.

Bewoners kunnen dat regelen via www.velsengoed bezig.nl

Vier jaar geleden is Marit in gemeente Velsen komen wonen en trof daar een achtertuin aan van 18 meter diep die voor 90% uit tegels bestond. Ze heeft een groot stuk tuin omgetoverd tot een klein paradijsje met bloemrijke borders.

Zij vertelt dat ze uit eigen interesse voor groen en het beheer daarvan is gaan zoeken op social media naar tips voor haar eigen tuin. Van de gemeente Velsen kreeg ze toestemming om een geveltuintje aan te leggen van maximaal één tegel breed, omdat de stoep anders te smal zou worden. De plantjes schaft ze aan via het Plantenasiel, waar ze ook plantjes kan ruilen.

Omdat haar geveltuintje in een windhoek staat, komen er veel bladeren terecht. Ze schept die in de boomspiegel, de ruimte zonder tegels rondom een boom voor haar deur, zodat de insecten een plek hebben om te overwinteren. Dat vraagt wel af en toe enige uitleg aan haar burens, die het rommelig vinden.

Zoals uit bovenstaande blijkt, kan het tegengaan van verstening beginnen rondom je eigen huis. Kijk eens kritisch naar de aanwezige stenen en tegels. Zijn deze noodzakelijk of kunnen ze vervangen worden door groen? Als iedereen een steentje bijdraagt, komen we een stap in de goede richting.

Tekst: Jany van Dijk

Bronnen:

<https://nk-tegelwippen.nl/>

Geveltuintjes - Gemeente Haarlem

Jong geleerd is oud gedaan.

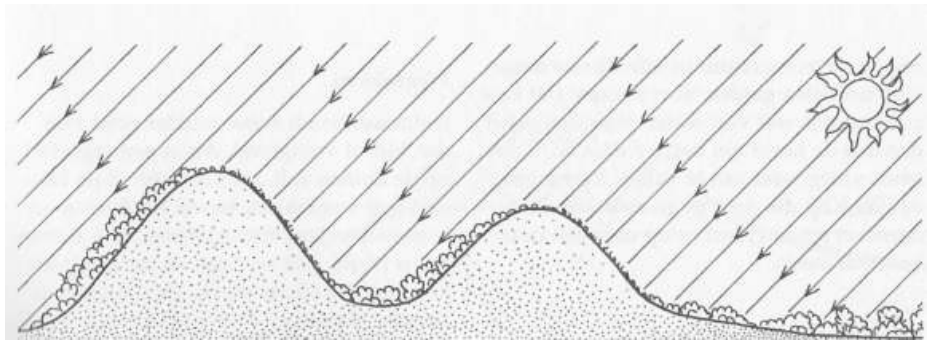
Foto: Femke van den Berg

MICROKLIMAAT KENNEMERDUINEN

Bij het thema 'Warm en koud' denk ik aan mijn praktijkoefening als cursist van de Natuurgidsencursus in de Kennemerduinen in 2004.

Op een zonnige dag in mei zochten we in kleine groepjes een plek in een duinvallei met enige variatie in lage begroeiing. Met een touw zetten we een lijn uit van circa vijftien meter. Daarlangs moesten we eerst de begroeiing identificeren en in kaart brengen. We vonden er reigersbekjes, vroegeling, kandelaartje, zandhoornbloem en duinsterretje. Vervolgens moesten we temperaturen meten middels thermometers met voelers. We constateerden dat de warmte niet ver doordringt in de grond, maar direct op de grond vonden we langs de lijn grote verschillen tot wel 15 graden Celsius. Dat heeft te maken met de verschillen in begroeiing en blootstelling aan de zon.

Dit was onze kennismaking met microklimaat. Klimaat zegt iets over de gemiddelde weersituatie. Die is verschillend per gebied op aarde, maar ook

Effect van de richting van de bestralingshoek van de zon. Bron: *Beleef het Duin*, IVN Leiden 1992

lokaal zijn er verschillen zoals bijvoorbeeld stadsklimaat (warmer), strandklimaat (meer wind) en bosklimaat (koeler). In de Kennemerduinen vind je verschillende microklimaten. Het effect van de wind op stuifzand heeft voor veel reliëf gezorgd, namelijk duinhellingen. Er zijn klimaatverschillen tussen noord- en zuidhellingen en loef- en lijzijde. Ook in duinvalleien met lage begroeiing kan het heet worden. De begroeiing past zich hierop aan.

De vegetatie in de duinen helpt het opgestoven zand vast te leggen. Veel duinheuvelds hebben aan de loefzijde

een flauwe helling. Daar komt de heersende wind vandaan. Als de loefzijde ook nog op het zuiden is en dus op de volle zon, kan het oppervlak erg heet worden, soms tot 80 graden. De temperatuur kan 's nachts dalen tot het vriespunt. Een waar 'woestijnklimaat' zo dicht bij het gematigde klimaat van de noordhelling. Deze helling op het noorden ligt vaak beschut, de lijzijde, en daar zal het overgewaaide zand blijven liggen. Hier kunnen struiken groeien en blijft de temperatuur overdag gemiddeld 15 graden.

De plantensoorten die zich aanpassen aan het 'woestijnklimaat' bloeien in het vroege voorjaar en sterven af in de zomer. De zaden ontkiemen in de herfst. Mossen en korstmossen kunnen verdrogen zonder dood te gaan. Het duinsterretje wordt direct weer groen als je er wat water over uitgiet of erop spuugt. Elandgeweimos krult bij droogte de witte onderkant van het blad naar boven voor minder verdamping.

Helmgras beperkt verdamping door zijn lange halmen rond te krullen als riet. Vetplanten overleven door water uit hun dikke bladeren te laten verdampen, waardoor ze zelf en hun directe omgeving koel blijven. Als je struiken tegenkomt op een zuidhelling is dat meestal dicht bij de top waar struiken van de noordhelling met hun wortelstokken de zuidkant kunnen koloniseren. Onder de struiken is het dan ook weer koeler.

Als je er oog voor hebt, zijn de duinen fascinerend.

Tekst: Jan Saveur

Vegetatie houdt zand vast. Foto: *Femke van den Berg*

De spits van deze nieuwe rubriek wordt afgebeten door Hennie Terpstra. Ze is bij velen bekend, onder andere als coördinator distributie van De Toorts. We spreken af bij een bijzondere plek net buiten het centrum van Haarlem: de Haarlemmer Kweektuin Kleverlaan 9.

Stadskweektuin

Hennie is zeer bekend met de Kweektuin doordat ze hier IVN-excursies geeft over de bomen en planten. Tot voor kort deed ze dit samen met Noes Bleker en nu met een aantal nieuwe gidsen. De aandacht is dan mede gericht op de meer dan honderd jaar oude bomen. In 1910 heeft tuinarchitect Leonard Springer een stadskweektuin opgezet. De tuin omvatte een kwekerij voor perkgoed en houtige gewassen. Daarnaast was er een siertuin rond de ruïne van Huis Ter Kleef en een instructietuin. Een deel van de huidige siertuin heeft nog altijd het signatuur van Springer. Sinds 2012 is het een stadspark.

Siertuin

Het is prachtig wandelen in de siertuin. Smalle voetpaadjes en beklinkerde paden gaan langs diverse vegetatie en exotische bomen. Bij binnenkomst van de Springertuin wijst Hennie op een groene haag en vraagt mij hoe deze heet. Het lijkt op hulst maar dat is het niet. Het is hulsteik, een groenblijvende soort uit het Middellandse Zeegebied. Ken je de doodsbeenderenboom? Deze komt oorspronkelijk in Noord-Amerika voor. Een imposante moerbeiboom is niet over het hoofd te zien. Je komt werkelijk ogen te kort. In de buurt van metershoge bamboe staat een grote heester met bijzondere knoppen. Het blijkt een citroenboom te zijn. Wel jammer dat deze citroenen niet eetbaar zijn. De moerascipres met de luchtwortels valt ook op.

Diversiteit in de siertuin.

Natuur- en Milieueducatiecentrum Ter Kleef (NME) beheert en gebruikt de siertuin om zowel kinderen als volwassenen de waarde en de noodzaak van een goede omgang met de natuur bij te brengen. Voor de kleinste bezoekers is er een 'kabouterpad' waar ze opdrachten kunnen uitvoeren.

Tropische kassen

Wie van flora in vochtige, warme ruimtes houdt, kan zijn hart ophalen in de twee tropische kassen. Wel opletten dat de buurtkatten niet mee naar binnen glippen! Cactussen, bananenplanten, papjabomen, en nog veel meer zijn hier te bewonderen. Er huzen zelfs schildpadden in de kassen.

Verschillende organisaties zijn hier gevestigd.

Ontmoetingsplek

Op het terrein van de Kweektuin is ook een café gevestigd. Hier is het druk met ouders en jonge kinderen. Volgens Hennie is de Kweektuin een laagdrempelige ontmoetingsplek. De natuurspeelplek Paddenpoel is ideaal om te ravotten. Hier kun je onder andere klimmen, kruipen, springen en met de waterpomp spelen. De nieuw aangelegde volière is een vrolijke aandachtstrekker. Jong en oud wordt door de kleurrijke en kwetterende vogels betoverd.

Door de diversiteit op de Haarlemmer Kweektuin is er voor ieder wat wils. En dat is best bijzonder voor zo'n plek in het midden van Haarlem. Nieuwsgierig geworden naar deze stadstuin? Hennie is van mening dat een bezoek in ieder seizoen de moeite waard is.

Wil je ook graag vertellen over jouw favoriete plek? Laat het de redactie weten.

Tekst en foto's: Femke van den Berg

Luchtwortels van moerascipres.

PAARDENBLOEM

Dat veel mensen de paardenbloem beschouw(d)en als prima voedsel voor paarden, maar vooral als onkruid en dus minderwaardig, is af te leiden uit de bijnaam 'hondebloem'. Maar hoe terecht is dat?

Allereerst zijn niet alleen paarden, maar ook konijnen liefhebbers! In Kennemerland noemt men de plant daarom 'konijnenbladen' en in Friesland 'kninenblêden'. Een Middeleeuwse naam is papenkrut of papencruyt, vanwege de kale bloembodem die veel weg heeft van de kruinschering ofwel tonsuur van monniken.

De bloem had in Frankrijk de bijnaam 'pissenlit', een nogal poëtische naam voor het belangrijkste effect van de bladen op de urinewegen. Deze werking was zo algemeen bekend, dat de paardenbloem in elk gehucht wel een naam had die ernaar verwees: beddepisser, paddepister, pisbloom, pis-in-'t bed en pissebed. Ook doet het kruid wonderen bij aambeien, obstipatie en leverkwalen. Paardenbloemjam is dan ook een middel tegen vele kwalen. Daar laten we het bij, wat een gezeik!

In West-Friesland noemde de jeugd de paardenbloem 'brievenbesteller': het weggeblazen pluis 'bestelde' het zaad in de grond. Met het wegblazen van de pluisjes deed men ook voorspellingen. Het aantal zaadjes dat na enkele keren blazen overbleef, zei iets over het aantal huwelijksjaren, het aantal kinderen en hoelang je zou leven. Het aantal keren blazen tot alle pluizen waren verdwenen zei iets over de jaren die je moest wachten tot het huwelijk. Dat de uitslag werd beïnvloed door de blaastechniek moge duidelijk zijn!

*Tekst: Hans Molenaar
Foto: Femke van den Berg*

Brievenbesteller.

KENNEMER VOGELDAG VLIEGT VOORBIJ

Op 24 april vindt de derde Kennemer Vogeldag plaats bij Fort benoorden Spaarndam. Om 7:00 uur vertrekken de vroege vogels op de fiets voor een rondje 'weidevogels spotten' en worden op het forteiland de eerste vogeltjes gevangen en geringd.

De ganse dag zijn er vogelexcursies naar het Munitiebos, dan naar het Landje van Gruijters, soms met een stop bij de Big Sit, het vogelobservatiepunt. Kinderen gaan op zoek naar kluten in het Landje van Gruijters, want het is tenslotte de 100% klutendag.

Bezoekers gaan in gesprek met preparateur Ron Philippo die een bosuil opzet. Zodra Piet Paree in een zoveelste nieuwe ronde zijn vogelverhalen gaat vertellen hangt jong en oud aan zijn lippen. Bij Nico Jonker wordt enthousiast uilenballen geplozen. De kindervogelspeurtocht is een succes: er zijn zoveel vogels en ze zijn allemaal anders! Aan het eind halen kinderen bij de promotiekraam hun welverdiende vogeldiploma op.

Vogels spotten bij Landje van Gruijters.

Druk bezochte kraampjes.

Sommige bezoekers hebben dan al een kijkje genomen in het fort. Terwijl Ziegel Ziegelaar geïnteresseerden meeneemt langs de wandschilderingen in het fort, nodigt Ton Lansdaal mensen uit om een lezing te volgen. De vogeltentoonstelling 'nieuwe stijl' trekt veel belangstelling.

Ondertussen blijft de zon schijnen: een blij verrassing voor degenen die uit het koudere fort weer naar buiten komen, sommigen met in hun oren de nog naklinkende - soms tot kippenvol oproepende - vogelgeluiden van de nacht.

De Vogeldag is voorbij gevlogen met dank aan 37 gidsen en vrijwilligers die deze dag mogelijk hebben gemaakt. Gelukkig kunnen we volop nagenieten van alle lof die we van bezoekers hebben gekregen.

Het uitgebreide verslag met mooie foto's is te lezen op issuu.com/ivnzk en op facebook.com/ivnzk

*Tekst: Berna van Baarsen
Foto's: Lida Zaremba*

IVN MEER BETROKKEN BIJ KLIMAAT

Al enkele jaren organiseer ik als IVN'er, samen met anderen uiteraard, opschoondagen om de oevers van het Spaarne vrij te maken van zwerfafval. Daarnaast zijn we ook thuis bezig met afval-, energie- en consumptieminderen en gaan we bewust met voedsel om door lokaal en biologisch in te kopen. Ik wil mij als IVN-lid wat meer inzetten voor 'het klimaat' en duurzaamheid. Hoewel het in de naam van de vereniging zit, doet IVN Zuid-Kennemerland niet heel veel op dat terrein.

In overleg met Wim Swinkels ben ik in contact gekomen met de Klimaatcoalitie Haarlem. Deze coalitie wil de gemeentepolitiek en burgers stimuleren tot duurzamer gedrag. Naast IVN zijn ook andere regionale organisaties aangesloten zoals de lokale afdelingen van Milieudefensie, eXtinction Rebellion, FNV, Grootouders voor het klimaat, Stedenband Haarlem-Mutare en nog een paar. IVN-ZK had al eens gesympathiseerd door het klimaatmanifest mede te ondertekenen en door bij te dragen aan het EcoTrip-festival, maar was nog niet echt betrokken. De Klimaatcoalitie biedt hiertoe kansen.

Binnen de Klimaatcoalitie is er uiteraard aandacht voor wat de individuele mens kan doen op het gebied van energie, vervoer, consumptie en voeding, maar ook voor wat de (Haarlemse) politiek moet doen. Idealen en beloftes zijn er genoeg, maar ook de uitvoering hiervan kan concreter. Er zijn genoeg terreinen waarop wij burgers het beleid kunnen beïnvloeden met stemmen, lobbyen, inspreken bij de gemeenteraad en adviseren. Denk hierbij aan maaibeeld, bomen(kap)-beleid, bouwbeleid, energiebeleid, vervoer en Formule1.

Enkele overleggen met coalitiepartners later, eerst online en laatst ook fysiek, is er al één wapenfeitje: we hebben ons gepresenteerd met een kraam op de Kennemer Vogeldag. De folder die we hadden bleek wel erg politiek gericht te zijn, en anders dan ik als gids gewend ben, niet direct gericht op de mogelijkheden van de ontvangende mens. Dat wordt dus een volgende stap: een betere folder maken met ook aanwijzingen wat je als burger zelf wat kunt doen.

Promotiestand tijdens Kennemer Vogeldag.

Andere deelnemende organisaties hebben soms ook heel andere invalshoeken. Wanneer ik namens IVN-ZK bij de Klimaatcoalitie zit, probeer ik vooral aandacht te laten gaan naar natuurbescherming, biodiversiteit en het zuinig omgaan met ons ecosysteem. Veel van wat het IVN hierin kan betekenen is nog in opbouw. In ieder geval wil ik, ook op onze sociale media, meer aandacht geven aan de klimaatactiviteiten, zoals de Klimaatmars in Rotterdam op 19 juni.

Als je wilt meedenken, flyeren of aan politieke beïnvloeding wilt doen, laat

het mij weten. Daarnaast is het ook nog mogelijk om de politiek gevraagd of ongevraagd te adviseren vanuit natuurdeskundigheid in het Platform Groen. Dat doet Wim Swinkels nu tijdelijk, ter vervanging van Hans Kerkhoff, maar een andere kandidaat is welkom.

Zeker op het gebied van klimaat en duurzaamheid is verbinding met gelijkgestemden de enige weg om echt iets te bereiken.

*Tekst en foto's: Jan-Willem Doornenbal
jwd@dds.nl*

Haarlemse Klimaatcoalitie

Manifest voor een Klimaatrechtvaardig Haarlem

10 punten die iedere partij zou moeten opnemen in het programma voor de gemeenteraadsverkiezingen in 2022

1. Informeer burgers over de klimaatcrisis en laat hen meebeslissen.
2. Gebouwen en woningen van het gas af.
3. Alle elektriciteit van zon en wind in 2030.
4. Meer groen, meer bomen en meer biodiversiteit.
5. Duurzaam bouwen en slim met ruimte omgaan.
6. Voedsel plantaardig, duurzaam en lokaal.
7. Stimuleer duurzame bedrijven, pak overtreders milieuregels aan.
8. Zorg dat Haarlem in 2040 een circulaire stad is.
9. Geef mensen op straat weer voorrang.
10. Een onafhankelijke rekenkamer voor het klimaat.

PLAAGSOORTEN IN DE REGIO

Ja, plaagsoorten, een leuk onderwerp passend bij deze Toorts! Een korte brainstorm levert diverse soorten op: de eikenprocessierups, de tijgermug, muizen en nog veel meer. De naam van Dik Vonk valt als er iemand bij het onderwerp wordt gezocht. Een paar weken later interview ik hem hierover.

Wat is een plaagsoort?

Tijdens het gesprek zoeken we naar een geschikte invalshoek. We kiezen vooral voor de plaagsoorten die in de regio Zuid-Kennemerland voorkomen. Plaagsoorten zijn soorten die schadelijk zijn voor de biodiversiteit en/of waar de mens last van heeft, vandaar de benaming plaagsoort. Het kunnen zowel uitheemse als inheemse soorten zijn. Soorten die Nederland op eigen kracht bereiken, bijvoorbeeld door klimaatverandering, vallen buiten de definitie van plaagsoort.

Hoe ontstaan de plaagsoorten?

Uitheemse soorten

Een deel van de exoten die ons land binnenkomt past in ons klimaat en kan zich vestigen. Niet elke uitheemse soort is een probleem. Maar een klein deel van de exoten ontwikkelt zich explosief en wordt een plaag. Dat zijn de zogenoemde invasieve exoten. De Amerikaanse vogelkers is bijvoorbeeld zo'n invasieve exoot die in de Kennemer duinen als schadelijk wordt ervaren.

Damherten zijn ook invasieve exoten en zoals bekend desastreus voor de biodiversiteit. Door te weinig afschot zet het herstel van bijvoorbeeld vegetatie onvoldoende en te langzaam in. Momenteel wordt geprobeerd door exclusures (afsteringen) de biodiversiteit weer terug te laten komen en binnen de exclusures zie je gelukkig weer meer plantensoorten en vlinders verschijnen.

Inheemse soorten

Inheemse soorten als brandnetel en riet zijn erg belangrijk voor de biodiversiteit. Brandnetels zijn voor veel vlindersoorten een belangrijke voedselbron. Riet zorgt ervoor dat veel dieren zich kunnen voeden, voortplanten en schuilen. Beide soorten zijn bekende woekeraars als gevolg van overbemesting en zo ontstaan monoculturen.

Overvloed aan damherten.

Dichtgroeïende oever.

Concurrerende honingbijen.

Ze ontwikkelen zich tot plaagsoorten. Dik legt uit dat door het plaatselijk herhaaldelijk afmaaien van de slootkant het riet in bedwang kan worden gehouden.

De honingbij is volgens Dik ook een plaagsoort geworden. Zij is in zulke grote getalen aanwezig dat er voedselconcurrentie optreedt. Vroeger was de honingbij minder massaal aanwezig en waren er meer bloemen. Wilde bijensoorten kwamen toen voldoende aan hun voedsel. De honingbij kan zo massaal aanwezig blijven doordat deze bij door imkers wordt gevoed met suiker. Het probleem met de honingbij is, dat zij zo efficiënt het stuifmeel van haar lijf veegt en aan de achterpoten opbergt, dat haar harige vacht vrijwel geen stuifmeel bevat om op de stempel van de volgende bloem over te dragen.

Andere soorten wilde bijen en zweefvliegen hebben relatief veel stuifmeel op hun lijf, zodat zij per bloembezoek meer stuifmeel op een stempel kunnen afzetten. In de Kennemer duinen wil men daarom geen bijenkasten hebben.

Ecosysteem

Wat je ziet is dat door verstoring van het ecosysteem (door bijvoorbeeld overbemesting of bestrijdingsmiddelen) soorten verdwijnen. Als het ecosysteem intact is, dan is de biodiversiteit hoger en krijgen plaagsoorten geen ruimte om zich te verspreiden.

*Tekst: Loes van der Heijden
Foto's: Femke van den Berg*

ZATERDAG
9 JULI
10:00 – 12:00

Natuurhistorische wandeling buitenplaats Hartekamp

Wandel mee en verbaas je over de schoonheid van deze buitenplaats die 350 jaar historie met zich meedraagt. Vertrekpunt: parkeerplaats Hartekamp, Heemstede. Vooraf aanmelden is niet nodig. Excursie-organisator: Marry van der Geest.

WOENSDAG
13 JULI
19:00 – 20:30

Avondexcursie Eindhovenout

Eindhovenout is een oud landgoed en het reservaat is een restant van de oorspronkelijke natte laagvlakte tussen Haarlem en de duinen. Vertrek: parkeerplaats bij Lyceum Sancta Maria, Van Limburg Stirumstraat 4, Haarlem. Aanmelden vooraf is niet nodig. Informatie: Dik Vonk d.h.vonk@kpnmail.nl

ZONDAG
28 AUGUSTUS
11:00 – 15:00

Roofvogel fietsexcursie Spaarnwoude

Spaarnwoude is een uitstekend gebied om op zoek te gaan naar roofvogels. De landschappelijke variatie en de vergezichten staan garant voor diverse soorten. Vertrekpunt: Infoboerderij Zorgvrij, Genieweg 50, Velsen-Zuid. Recreatiegebied Spaarnwoude. Aanmelden vooraf is niet nodig. Informatie: Eric van Bakel

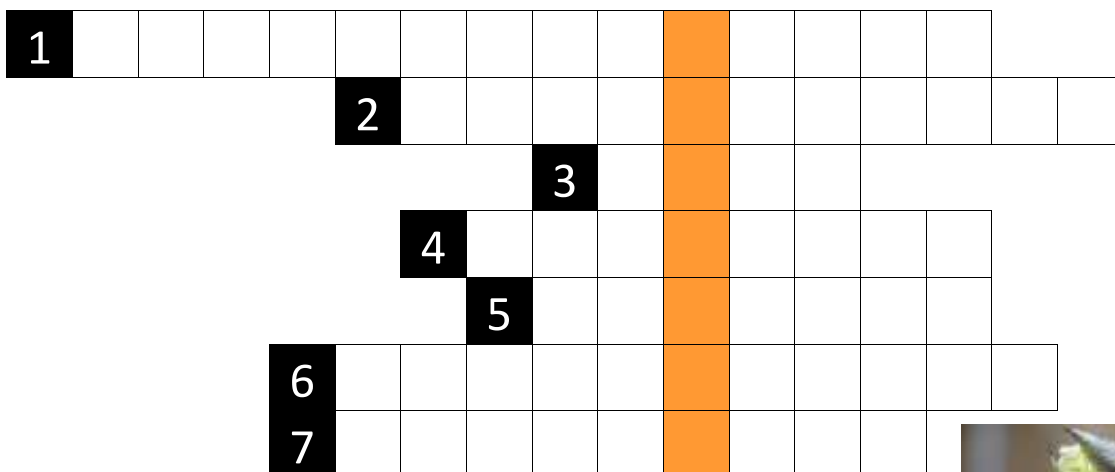
ZONDAG
25 SEPTEMBER
13:00 – 14:30

Zien en beleven Kennemerduinen

Gezinsactiviteit in de Kennemerduinen. Een tocht met natuuropdrachten voor kinderen van 6 – 10 jaar met hun ouders, onder leiding van een gids. Vertrek vanaf bezoekerscentrum Nationaal Park Kennemerduinen. Aanmelden via site NPZK. Excursie-organisator: Hennie Terpstra.

Zie website <https://www.ivn.nl/afdeling/zuid-kennemerland/activiteiten> voor meer activiteiten.

PUZZEL 116

1. Larve van dit insect komt vaak voor in composthoppen.
2. Aan dit NK doen veel gemeenten mee om leefomgeving groener te maken.
3. Oevervegetatie die vaak in monoculturen voorkomt door overbemesting.
4. Duinvegetatie die zijn lange halmen krult om verdamping te beperken.
5. IVN-ZK doet mee met Klimaatcoalitie
6. Zo wordt zandhagedis ook wel genoemd.
7. Eerste 'Mijn favoriete plek' gaat over Haarlemmer

Bevroren roos. Foto: Hans Moolenaar

Foto's over het thema 'Warm en koud' zijn gemaakt door:
Femke van den Berg, Jan-Willem Doornenbal, Cisca Klarenberg, Hans Moolenaar, Piet Paree en Hans Smits.